

2.Dobivanje i rafinacija metala

Dobivanje aluminija, natrija, magnezija i litija elektrolizom taline, dobivanje bakra i cinka iz vodene otopine, elektrorafinacija bakra, srebra, zlato itd.

3.Proizvodnja metala iz talina (aluminij, natrij, magnezij i litij)

4. Prevlačenje metala organskim i anorganskim prevlakama

Svrha prevlačenje metala organskim i anorganskim prevlakama: zaštita od korozije, restauracija, dekoracija, povećanje otpornosti na trošenje, povećanje tvrdoće, poboljšanje optičke i termičke refleksije, povećanje električne i toplinske vodljivosti, olakšana čišćenje, zadržavanje ulja, olakšana lemljivost

Organske prevlake moguće je nanijeti elektroforetskim bojanjem, anorganske prevlake nastaju u procesu platiranja(Ni, Cu, Cr), elektrokemijsko nanašanje sloja metala koristi se u elektroničkoj industriji (Cu, Au, Ag, Pd, Rh, Sn, Pb), a ponekad je potrebno provesti fosfatiranje ili anodizaciju metala.

5. Inženjerstvo elektrokemijskih izvora struje i gorivnih članaka

Ova grana elektrokemijskog inženjerstva bavi se problematikom vezanom uz ispitivanje i konstrukciju galvanskih i gorivnih članaka. Idealni elektrokemijski izvor struje morao bi imati veliku gustoću energije i snage, veliki broj ciklusa punjenja i pražnjenja, dugačak radni vijek, visoku energetska učinkovitost, dobra svojstva kako na visokim tako i na niskim temperaturama, treba biti stabilan tijekom skladištenja, ekološki prihvatljiv i jeftin.

6.Površinska obrada metala

Metode: fosfatiranje, anodizacija, elektromaširanje (uz pomoć protuelektrode predmet spojen kao radna elektroda može se modelirati u razne oblike).

7.Elektrokemijske metode u zaštiti okoliša

Elektrokemijske metode koje se koriste kod pročišćavanja otpadnih voda su: elektrokemijska oksidativna razgradnja organskih zagađivala, uklanjanje iona metala iz otpadnih voda, elektrodijaliza, elektrokoagulacija i elektroflotacija.

Elektrokemijska remedijacija tla je metoda uz pomoć koje se razne nečistoće mogu ukloniti z tla.

8.Zaštita od korozije

2. BILANCA NAPONA

Ravnotežni napon u elektrokemijskom reaktoru dobije se iz razlike ravnotežnih potencijala katode ($E_{r,k}$) i anode ($E_{r,a}$)¹, a povezan je s slobodnom energijom prema relaciji:

$$\Delta G = -nFE_r = -nF(E_{r,k} - E_{r,a})$$

Kod spontanijeh reakcija (baterija, gorivni članak, korozija) ΔG je negativan pa je razlika potencijala pozitivna, dok je kod ostalih elektrokemijskih tehnologija (elektroliza) ΔG pozitivan pa je razlika potencijala negativna. (tablica 1)

Kod olovnog akumulatora ravnotežni napon iznosi 2,05 V, što je povezano sa promjenom slobodne energije prilikom redoks reakcije prevođenja Pb i PbO₂ u PbSO₄ iznosi -394 kJ mol⁻¹. Termodinamika ove reakcije nam ukazuje da je reakcija spontana te da sustav može služiti kao izvor energije odnosno galvanski članak. Termodinamika reakcije u suprotnom smjeru pokazuje da reakcija prevođenja PbSO₄ u Pb i PbO₂ nije spontana, $\Delta G=394$ kJ mol⁻¹, te je potrebno uložiti energiju iz vana da bi se reakcija odvijala odnosno, reaktor je potrebno spojiti na vanjski izvor energije.

Razlika ravnotežnih potencijala katode i anode kod elektrolize vode iznosi -1,23 V što odgovara promijeni slobodne energije od 472 kJ mol⁻¹ (kisika). Može se zaključiti da reakcija elektrolize vode nije spontana već treba uložiti energiju. Međutim, reakcija kisika i vodika u kojoj se dobiva voda je spontana te se ona koristi za dobivanje energije u gorivnom članaku.

Dakle, termodinamika nam ukazuje da li je reakcija spontana te je moguće iskoristiti u članku kao izvor energije ili nije spontana pa treba članak priključiti na vanjski izvor energije da bi se reakcija odvijala. Međutim, termodinamika nam ne govori o brzini reakcije odnosno o strujama koje prolaze kroz strujni krug. Brzina kemijske pretvorbe će ovisiti o kinetici elektrodnih reakcija. Neke reakcije su izrazito brze što znači da se odvijaju u blizini ravnotežnog potencijala. Nasuprot tome, neke reakcije su izrazito spore što znači da je potreban određeni prenapon ($\eta = E_i - E_r$) da bi se dobila željena gustoća struje.

Prenapon se može javiti zbog prijenosa mase (difuzijski prenapon) ili prijelaza elektrona (aktivacijski prenapon) na međufazi metal/otopina. U mnogim procesima difuzijski prenapon je mali, a značajan je aktivacijski prenapon:

$$\eta = \frac{2,3RT}{anF}(\log I - \log I_0)$$

Glavni faktor o kojem će ovisiti prenapon je I_0 (struja izmijene) koja je ovisna o elektrolitu, pH, temperaturi, a posebno o elektrodnom materijalu. Odabirom odgovarajućeg elektrodnog materijala prenapon na elektrodi se može znatno smanjiti. Tako je kod dobivanja klora bitno odabrati materijal koji katalizira reakciju razvijanja klora, ali ne i reakciju razvijanja kisika koja je konkurentna reakcija. Ovom problematikom se bavi grana elektrokemije koja se naziva **elektrokataliza**.

---

¹ RAVNOTEŽNI POTENCIJAL (reverzibilni potencijal) je potencijal elektrode pri ravnotežnim uvjetima (ukupna struja koja teče kroz sustav je nula).

Prolaz struje kroz elektrolit i separator omogućen je kretanjem iona (migracija), pa se jedan dio struje troši na migracijski proces što dovodi do pada napona u elektrolitu IR_{el} (R_{el} je otpor elektrolita koji ovisi o svojstvima elektrolita te dizajnu ćelije i elektroda).

Pad napona kroz elektrolit debljine l i električne provodnost κ kroz koji prolazi struja gustoće j računa se prema izrazu:

$$IR = \frac{j l}{\kappa}$$

Posebno velike vrijednosti pada napona dobivene su u organskim elektrolitima gdje je $\kappa \approx 0,01 - 0,001 \text{ S cm}^{-1}$ tako da je uz $j \approx 0,1 \text{ A cm}^{-2}$ dobiven pad napona 10-100 mV na svakom centimetru razmaka među elektrodama.

Kod procesa elektrolize stvarni napon bit će jednak razlici ravnotežnih potencijala koja je uvećana za iznos raznih prenapona i padova napona uslijed omskog otpora u reaktoru. Omski otpor u sustavu javlja se kroz elektrolit, separator, na kontaktima za dovod struje, kroz vodič i zbog otpora kroz elektrodni materijal.

Tablica 1. Klasifikacija elektrokemijskih reaktora ovisno o tome da li se energija u reaktoru dobiva (*galvanski članak*) ili se energija dovodi u reaktor (*elektroliza*):

parametar	galvanski članak	elektroliza
Pretvorba energije	kemijska → električna	električna → kemijska
$\Delta G = -nF\Delta E$	-	+
Termodinamička tendencija za reakciju	spontana	nespontana
$E_{er} = E_{r,k} - E_{r,a}$	+	-
Polraritet katode i anode	+ -	- +
Primjeri iz prakse	korozija, izvori energije	Dobivanje aluminija, rafinacija metala, dobivanje klora i lužine, elektroliza vode

GALVANSKI ČLANAK

$$E_{er} > 0$$

$$\text{Radni napon } |E_{er}| < |E_{r,k} - E_{r,a}|$$

$$\text{Snaga } P = |IE_{er}| < |I(E_{r,k} - E_{r,a})|$$

Zbog prenapona u sustavu kod galvanskog članka dobiveni napon je manji od ravnotežne razlike potencijala i proizvedena snaga je manja u odnosu na snagu koja bi se dobila kod reverzibilnih uvjeta.

Bilanca napona kroz reaktor za **galvanski članak** može se napisati kao:

$$|E_{er}| = |(E_{r,k} - E_{r,a})| - \eta_a - |\eta_k| - IR_{anolit} - IR_{katolit} - IR_{membrana} - IR_{elektrode}$$

Primjer bilance napona za galvanski članak dobiven spajanjem bakrene i cinkove elektrode:

$$E_{Cu^{2+}/Cu} = +0,34 \text{ V}$$

$$E_{Zn^{2+}/Zn} = -0,763 \text{ V}$$

$$E_r = 0,34 - (-0,763) = 1,103 \text{ V}$$

$$\eta_a = 0,1 \text{ V}$$

$$\eta_k = -0,1 \text{ V}$$

$$IR_{ukupni} = 0,05 \text{ V}$$

$$|E_{er}| = 1,103 - 0,1 - 0,1 - 0,05 = 0,853 \text{ V}$$

$$E_{er} = 0,853 \text{ V}$$

ELEKTROLIZA

$$E_{er} < 0$$

$$\text{Radni napon } |E_{er}| > |(E_{r,k} - E_{r,a})|$$

$$\text{Snaga } P = |IE_{er}| > I|(E_{r,k} - E_{r,a})|$$

Zbog prenapona i omskog otpora u sustavu kod elektrolize napon koji treba narinuti je veći od ravnotežne razlike potencijala i proizvedena snaga je također veća u odnosu na snagu koju bi trebalo uložiti kod reverzibilnih uvijeta.

Bilanca napona kroz reaktor za **elektrolizu** može se napisati kao:

$$|E_{er}| = |(E_{r,k} - E_{r,a})| + \eta_a + |\eta_k| + IR_{anolit} + IR_{katolit} + IR_{membrana} + IR_{elektrode}$$

Primjer bilance napona kod elektrolize vode:

$$E_{H^+/H_2} = 0 \text{ V}$$

$$E_{O_2/O_2^-} = 1,229 \text{ V}$$

$$E_r = 0 - 1,229 = -1,229 \text{ V}$$

$$\eta_a = 0,3 \text{ V}$$

$$\eta_k = -0,1 \text{ V}$$

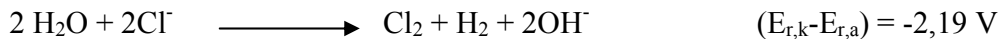
$$IR_{ukupni} = 0,05 \text{ V}$$

$$|E_{er}| = 1,229 + 0,3 + 0,1 + 0,05 = 1,679 \text{ V}$$

$$E_{er} = -1,679 \text{ V}$$

Kod provođenja određene elektrokemijske reakcije ravnotežna razlika potencijala se može smanjiti tako da promijenimo reakciju na protuelektrodi.

Primjer za dvije različite reakcije na protuelektrodi u slučaju dobivanja klora:

Situacija u praksi je kompleksnija nego što je prikazano u bilanci napona. Tako prilikom elektrokemijske reakcije može doći do razvijanja plina što će predstavljati dodatan pad napona u sustavu (treba uvesti miješanje). Na elektrodi se može istaložiti slabo vodljivi film (polimer ili oksid) ili se separator može onečistiti (organski film ili hidroksid) što također dovodi do pada napona u sustavu. Svaki član iz jednadžbe za bilancu napona može biti prostorno i vremenski ovisan. Mjereni napon u elektrolizeru je prostorno uprosječen i vremenski ovisan.

3. KARAKTERISTIČNE VELIČINE

3.1. ENERGETSKA DJELOTVORNOST

Prenapon i omski pad napona dovode do energetske gubitaka u sustavu i oni se povećavaju s povećanjem jakosti struje. Energetska djelotvornost procesa se definira prema slijedećem izrazu:

$$S_e = \frac{\Delta G}{nFE_{er}} S_i = \frac{E_{r,k} - E_{r,a}}{E_{er}} S_i$$

3.2. ELEKTROAKTIVNA POVRŠINA PO JEDINICI VOLUMENA, A_s

Brzina reakcije proporcionalna je površini elektrode pa je bitno poznavati parametre vezane uz površinu elektrode.

A_s je definiran odnosom površine elektrode i volumena reaktora, a u slučaju kad elektroda zauzima gotovo cijeli reaktor (trodimenzijske porozne elektrode) može se koristiti odnos površine elektrode i volumena elektrode.

$$A_s = \frac{A_r}{V_{el}} \quad [m^{-1}] \quad A_s = \frac{A_r}{V_{er}} \quad [m^{-1}]$$

V_{er} - volumen elektrokemijskog reaktora

V_{el} - volumen elektrode

2.3. KOEFICIJENT TRANSPORTA MASE

U elektrokemijskom inženjerstvu se umjesto omjera difuzijskog koeficijenta i debljine difuzijskog sloja koristi koeficijent prijenosa tvari, $k_m / \text{cm s}^{-1}$ kao što je prikazano u slijedećem izrazu:

$$k_m A = I_L / nFc$$

I_L -granična struja

U praksi često umnožak $k_m A$ utječe na brzinu procesa pa se takav oblik ovisnosti i prikazuje. Ovaj oblik je koristan kad su veličine povezane i vremenski ovisne. Tako npr. pri katodnoj depoziciji metala povećat će se površina elektrode (površina postaje grublja), ali i k_m jer će se povećati turbulencija u sustavu. U slučaju kad se na elektrodu stavlja izolacijska mrežica (promotor turbulencije), povećat će se turbulencija, samim time i prijenos tvari, ali će se smanjiti aktivna površina elektrode.

3.3. KONVERZIJA REAKTANTA

Konverzija reaktanta, X je množinski ili maseni udio reaktanta koji je reagirao u elektrokemijskom reaktoru. Uz $V=\text{konst.}$ udjeli se mogu prikazati uz pomoć koncentracija.

Za šaržni proces

$$X = \frac{c_0 - c_t}{c_0} = 1 - \frac{c_t}{c_0}$$

c_0 – početna konc. reaktanta

c_t – konc. reaktanta u vremenu t

Za protočni sustav:

$$X = \frac{c_{ul} - c_{iz}}{c_{ul}} = 1 - \frac{c_{iz}}{c_{ul}}$$

c_{ul} – ulazna konc. reaktanta

c_{iz} – izlazna konc. reaktanta

S obzirom da je elektroliza heterogeni proces konverzija ovisi o odnosu površine elektrode i volumena reaktora ili odnosu površine elektrode i protoka elektrolita. Velike

konverzije je moguće postići kod jako malih protoka što dovodi do velikog vremena zadržavanja u reaktoru i loših uvjeta što se tiče prijenosa mase (loše miješanje). S obzirom da je poželjno imati veliku konverziju, ali i veliku brzinu protoka bitno je poraditi na tome da površina elektrode bude što veća čime će se postići veći stupanj konverzije.

3.4. VRIJEME ZADRŽAVANJA

Vrijeme zadržavanja u rektoru (τ_z) daje odnos između volumena reaktora i protoka. Protočni i šaržni reaktor će dati isti stupanj konverzije ako je τ jednak vremenu zadržavanja u šaržnom reaktoru pod uvjetom da oba reaktora moraju imati iste vrijednosti veličina k_m i A .

$$\tau_z = \frac{V_{er}}{q_v} \quad [s]$$

V_{er} - volumen elektrokemijskog reaktora

q_v – volumni protok elektrolita kroz reaktor [m³ s⁻¹]

3.5. MASENO I STRUJNO ISKORIŠTENJE

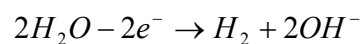
Maseno iskorištenje – omjer mase dobivenog produkta i maksimalne mase koja bi se dobila da je sav izreagirani reaktant dao produkt.

$$S_m = \frac{m_{pr.}}{m_{maks.}} 100 \quad [\%]$$

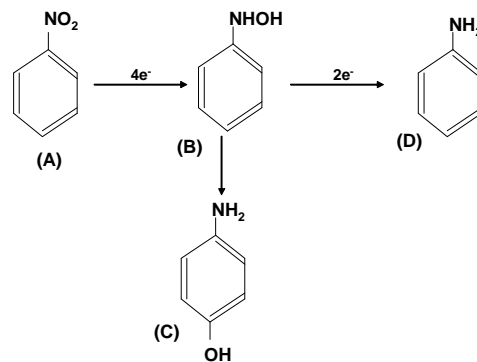
Strujno iskorištenje – omjer količine naboja potrošenog za oksidaciju ili redukciju reaktanta i ukupno utrošene količine naboja

$$S_i = \frac{Q_{pr.}}{Q_{uk.}} 100 \quad [\%]$$

Maseno i strujno iskorištenje ne moraju biti međusobno povezani. To se vidi na primjeru redukcije nitrobenzena (A) koji se reducira u fenilhidroksilamin (B). Dobiveni produkt može kemijskom reakcijom preći u p-aminofenol (C). Također, nusprodukt nastaje daljnjom redukcijom fenilhidroksilamina u anilin (D). Nusprodukt je i vodik koji nastaje paralelno na katodi:

U ovoj reakciji strujno iskorištenje će ovisiti o tome koliko se struje troši na nastajanje produkta (D) i nastajanje vodika, a maseno iskorištenje će ovisiti o tome koliko je reaktanta (A) prevedeno u produkt (B). U slučaju da se sav reaktant A prevede u produkt (B) maseno iskorištenje je 100%, a ako se pri tome izlučivao vodik na katodi strujno iskorištenje je manje od 100%. U drugom slučaju sva struja se može trošiti na prevođenje reaktanta (A) u produkt (B), ali se dio produkta (B) može kemijskim putem prevesti u produkt (C). Pri tome će strujno iskorištenje biti 100%, ali će maseno iskorištenje biti manje od 100%.

3.6. PROSTORNO VREMENSKO ISKORIŠTENJE

Prostorno-vremensko iskorištenje je jedna od najvažnijih karakteristika reaktora. Predstavlja masu u vremenu koja može izreagirati u određenom volumenu.

$$S_{PV} = \frac{m}{tV_{er}} \quad [gs^{-1}m^{-3}]$$

Kod poroznih, pakiranih i fluidiziranih elektroda prostorno vremensko iskorištenje biti će znatno veće nego u slučaju dvodimenzijskih elektroda.

4. TRANSPORTNI FENOMENI

4.1. MIGRACIJA

Ioni prisutni u otopini nalaze se u stanju kaotičnog gibanja kroz prostor elektrolitske otopine. Kad se na elektrodi narine određeni napon, odnosno kad se ostvari određena razlika potencijala, stvara se električno polje u otopini.

Jakost električnog polja = - (razlika potencijala kroz otopinu) / (udaljenost između elektroda)

$$= \frac{d\phi}{dx}$$

Potencijal u otopini imaće vrijednosti koje variraju između vrijednosti potencijala elektroda. Pod utjecajem stvorenog električnog polja stvorit će se u svim ionima komponenta brzine u smjeru gradijenta potencijala. Zato će doći do usmjerenog gibanja iona u smjeru suprotnog naboja. Ovaj proces se naziva MIGRACIJA, a javlja se kao odgovor na uspostavljeno električno polje.

Promatra li se neki čvrsti vodič električne struje unutar kojeg postoji gradijent električnog potencijala i time usmjerenog gibanje elektrona može se opisati Ohmovim zakonom:

$$j = \frac{\kappa d\phi}{dx}$$

$\kappa / \text{S cm}^{-1}$ – električna provodnost

Ako se vodič sastoji od raznih vrsta nosilaca naboja, kao što je to slučaj u elektrolitskim otopinama, onda će svaka od prisutnih vrsta pridonositi razmjerno svoj udio od ukupne struje, odnosno vodljivosti.

Svi ioni u otopini doprinose vodljivosti tj. struji. Udio struje koju prenosi određena ionska vrsta je to manji što je veći udio drugih ionskih vrsta. Ako je drugi elektrolit u suvišku 50-100 puta onda se migracijska struja zanemaruje.

4.2. DIFUZIJA

Pri prolazu struje kroz elektrokemijski reaktor dolazi do smanjenja (ili povećanja) koncentracije uz samu površinu elektrode. Budući da sustav nije više u ravnoteži, on će težiti da dođe u ravnotežu i procesom molekulske difuzije nastojat će se izjednačiti koncentracija. Zona u kojoj se formira gradijent koncentracije naziva se difuzijski sloj i označava se sa δ_N .

U kemijskoj termodinamici preciznije se definira pogonska sila za difuziju kao gradijent kemijskog potencijala tvari i . Budući da se prijenos tvari molekulskom difuzijom odvija u smjeru suprotnom od gradijenta, uvodi se u matematički opis negativan predznak.

$$\text{fluks} = -\frac{D_i c_i}{RT} \text{grad} \mu_i$$

Gradijent kemijskog potencijala može se izraziti kao:

$$\text{grad} \mu_i = \frac{RT}{c_i} \text{grad} c_i + \frac{RT}{f_i} \text{grad} f_i$$

4.3. KOMBINIRANI UTJECAJ DIFUZIJE I MIGRACIJE

Kad se radi uz suvišak osnovnog elektrolita migracija se može zanemariti. U slučaju kad se radi o migraciji nije moguće zanemariti uzima se u obzir gradijent kemijskog

potencijala (pogonska sila za difuziju) i gradijent električnog potencijala (pogonska sila za migraciju).

Fluks tada uključuje električni i kemijski potencijal:

$$N = \frac{j}{nF} = -\frac{cD}{RT} \frac{d(zf\phi + \mu)}{dx}$$

Elektrokemijski potencijal je:

$$\bar{\mu} = \mu + nF\phi$$

Fluks je prikazan preko elektrokemijskog potencijala:

$$N = -\frac{Dc}{RT} \frac{d\bar{\mu}}{dx}$$

Općenito se može zaključiti da je (u slučaju istosmjernog putovanja) prisutnost migracije poželjna uz difuziju, jer se povećava brzina transporta. S druge strane u praksi je čest dodatak drugog elektrolita (kojim se povećava vodljivost otopine ali uklanja migracija) smanjuje napon potreban za provedbu procesa, pa treba procijeniti što je za realnu situaciju povoljnije.

4.4. KONVEKCIJA

Konvektivni mehanizam transporta mase na elektrodi postoji u većini elektrokemijskih reaktora. Gibanje otopine može biti uspostavljeno vanjskom silom (miješanje, protjecanje pomoću pumpe, rotacija ili vibracija elektrode) i tada govorimo o **prisilnoj konvekciji**. Do gibanja otopine dolazi ako se u otopini pojavi razlika gustoća koju uzrokuje bilo gradijent temperature ili gradijent koncentracije u tom slučaju govorimo o **prirodnoj konvekciji**. U oba navedena slučaja ovisno o intenzitetu gibanja uspostavlja se laminarni ili turbulentni tok s različitim karakteristikama i djelotvornosti prijenosa mase na elektodu.